

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 3, p. 615-638, March 2013

İBN TEYMIYYE'NİN SİYASET ANLAYIŞI

THE POLITICAL THOUGHT OF IBN TAYMIYAH

Yrd. Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN

KTÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri İslam Mezhepleri Tarihi ABD

Abstract

Ibn Taymiyah is the crucial scholar and activist that his ideas influenced Muslim societies. In the contrast to the generally stagnant intellectual trend of his time, Ibn Taymiyah is found to be a prolific write who went against many of the social and intellectual norms of his age. For his ideas on politics, he is considered as a political theorist of the Sunni thought. He fought against the Mongols that he admitted as illegitimate state. In the thought of Ibn Taymiyah there are transitions among the related political concepts. He, has included more than one concept to define the politics, public and public duty. His thoughts related to the politics is the concise of Sunni teaching that was expressed in history. According to him, a leader or an authority is absolutely essential for the people who have to live in the community. Muslims have to take part in the establishment of the state. The social peace, depends on the implementation of Allah's commands and prohibitions. Ibn Taymiyah accepts the authority as an instrument for the implementation of Allah's commands and prohibitions. Whatever the source, the idea of the state is necessary and important in all circumstances. The Caliph, is the shadow of Allah on earth. For the right state, the consultation (al-Mushawarah) with Islamic scholars/'ulamâ is required. In the thought of Ibn Taymiyah, the relationship between the administrators/amirs and the 'ulamâ involves both consultation and advice, since the amirs should consult the 'ulamâ', and the 'ulamâ are obligated at times to advise the amirs. The advice of the 'ulamâ is not limited to beingin formative, but also must be followed by the amirs at times, since the 'ulamâ are more knowledgeable concerning the shari'ah.

This, does not mean that administrators share the administration with the 'ulamâ. Ibn Taymiyah opposed to the idea of the division of the caliphate and he believe that the central authority should be a strong. Members of society should obey the *ulu-al-amr* in all matters conforming to the commands of Allah and disobey them in any matter considered to be in disobedience to Allah.

Key Words: Ibn Taymiyah, state, the political thought, *ulu-al-amr*, authority.

Öz

İbn Teymiyye İslam toplumlarını görüşleriyle etkilemiş önemli bir alim ve eylem adamıdır. Yaşadığı dönemde durgun entelektüel eğilimin aksine o, döneminin birçok sosyal ve entelektüel kabullerine karşı duran oldukça üretken bir yazardır. Siyasetle ilgili görüşleri nedeniyle Sünnî düşüncenin siyasi kuramcısı olarak kabul edilmektedir. O, meşru kabul ettiği Memlûkleri desteklemiş, gayri meşru kabul ettiği Moğollara karşı bizzat savaşmıştır. Onun düşüncesinde siyasi alanla ilgili kavramlar arasında geçişler söz konusudur. O, siyaset, kamu ve kamuda görev alacakları tanımlamak üzere birden çok kavrama yer vermiştir. Onun siyaset alanıyla ilgili düşünceleri, tarihte Sünnî düşüncede var olan anlayışların özlü şekilde ifade edilmiş halleridir. Ona göre toplum halinde yaşamak zorunda olan insan için bir lider veya otorite mutlaka gereklidir. Müslümanlar, devletin tesisinde görev almak zorundadırlar. Toplumun huzur içinde yaşaması, Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamaya bağlıdır. Siyaset/ Otorite, Allah'ın emir ve yasaklarının hayata geçirilmesi için bir araçtır. Kaynağı ne olursa olsun, her koşulda devlet fikri önemli ve gereklidir. Yönetici, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Onun düşüncesinde yöneticiler ve ulema arasındaki ilişki, danışmayı ve tavsiyeyi içerir, çünkü yöneticiler âlimlere danışmak, âlimler de yöneticilere tavsiyelerde bulunmak zorundadırlar. Âlimlerin tavsiyesi, sadece bilgilendirmekle sınırlı olamaz, onların yöneticiler tarafından uygulanması gerekir. Çünkü âlimler dini alanda yöneticilerden daha bilgilidirler. Bu, yöneticilerin idareyi alimlerle paylaştığı anlamına gelmez. İbn Teymiyye, hilafetin bölünmesi fikrine karşı çıkar, merkezi güçlü bir otoritenin olması gerektiğine inanır. Toplum üyeleri, yöneticiye Allah'ın emirlerine uygun her konuda itaat etmek, isyan olan yerde ise itaat etmemek zorundadır.

Anahtar Kelimeler: İbn Teymiyye, devlet, ulû'l-emr, siyasi düşünce, otorite.

Giriş

İbn Teymiyye (ö.728/1328), İslam düşünce tarihinin üretken isimlerden biridir. O, siyaset, idare, kamu hukuku, maliye ve ceza hukuku alanlarında görüşlerini müstakil olarak, *es-Siyasetü's-şer'iyye*, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, *el-Hilâfe ve'l-Mülk* ve *Minhacü's-Sünne* adlı eserlerinde açıklamıştır. İbn Teymiyye'nin özellikle ilk üç kitabında ortaya koyduğu konular, İslam düşünce tarihinde fikhın alt başlıkları olarak ele alınıp tartışılmıştır. Fakat fakihler açısından önemli nokta, felsefi düşünceler veya siyasal

kuram geliştirmek, hatta devlet adamlığının nasıl olması gerektiğini tartışmak değil, İslam hukukunu temel alarak anayasa hukuku tesis etmek olmuştur. Fakih, devletle ne felsefi bir soyutlama, ne de tarihsel bir olgu olarak ilgilenmiştir. Devletin bu boyutunun kuşkusuz ki fakihler de farkındaydı. Ancak devleti Allah'ın insanoğluna ilahi bir armağanı, Allah'ın insanoğluna dirlik kazandırmak için sunduğu bir oluşum olarak ele alıyorlardı (Lewis, 2011: 49-50). Bir başka ifadeyle din-devlet ilişkileri, hangisinin diğerini şekillendirdiği konusu fakihlerin değil, daha çok aynı kültür havzasında yetişmiş İslam ulemasından siyasi teorisyenlerin ilgi alanı olmuştur. Fârâbî, Mâverdî, Gazzâlî ve diğer siyaset kuramcılarının elinde İslam'ın siyaset paradigmaları oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonraki süreçlerde, özellikle siyaset alanıyla ilgili görüşlerin müstakil olarak ortaya konulduğu bir tarz gelişmiştir. Fârâbî (ö.339/950)'nin *Medinetü'l-Fazıla'sı*, Mâverdî (ö.450/1058) ve İbnü'l-Ferrâ (ö.458/1066)'nın *Ahkâmu's-Sultaniyyeleri*, Nizamülmülk (ö.485/1092)'ün *Siyâsetnâmesi*, Gazzâlî (ö.505/1111)'nin *Nasîhatü'l-Mülûk'ü*, İbn Teymiyye ve Dede Cöng (ö.975/1567)'ün *Siyâsetü's-Şeriyeleri* ve bu muhtevada yazılmış olan kitapların ortak özelliği budur (bkz. Levend, 1962: 167-194).

İbn Teymiyye *es-Siyâsetü's-Şeriyeye'*de devlet ile halk veya yönetici ile halk arasındaki ilişkinin İslam hukukuna dayanan prensiplerini ele almaktadır. *el-Hisbe'*de bireyin iktisadi faaliyetleri ile devletin müdahalesi arasındaki ilişki ve bu ilişkide devletin yetkisi konularını işlemektedir. *el-Hilafe'*de ise hadis olarak kabul ettiği "nübüvveten sonra hilafet otuz senedir, ondan sonra saltanat başlayacaktır" (Ahmed b. Hanbel,1992: I, 116; Ebû Dâvûd, Hülefâ, 4) şeklindeki rivayeti esas alarak Hz. Peygamber tarafından işaret edilen *hilafetü'n-nübüvve'*nin bütün ümmetçe taklit edilmesi gerektiğini düşünmektedir. *Minhac'*da ise, Şia'nın kuramsal siyasetin olmazsa olmazı olarak kabul ettiği "imamet" doktrini eleştirir, kendi dönemine gelineceye kadar oluşan Sünnî siyaset düşüncesi ekseninde, bir yandan kendi görüşlerini ortaya koyar; diğer yandan İhlanlılarla birlikte siyaseten aktif olmaya başlayan Şia'nın her türlü iddiasına cevap vermeye çalışır.

İbn Teymiyye, hem kendi dönemi hem de sonraki dönemlerde İslam toplumlarını etkilemiş sembol bir isimdir. Bugünkü Suudi Arabistan'ın kurucusu olarak kabul edilen Muhammed b. Abdulvehhab, İbn Teymiyye'nin akaid, fıkıh, bidat ve hurafelerle mücadele etme konusundaki ilkelerinden etkilenmiştir (İbn Abdilvehhab, 2008: 9, 13, 34; Büyükkara, 2010: 23, 25). Ayrıca onun görüşleri, özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika'dan Hint Okyanusu'na kadar çeşitli İslam ülkelerinde ıslah, yenilik ve tecdit hareketlerinin ilham kaynağı olmuştur (Koca, 1999: XX, 394). Bazı araştırmacılara göre de onun fikirleri, İslam toplumlarında varlık bulan radikal akımları fikren beslemektedir (Sivan, 1990: 94).

İbn Teymiyye siyasi alanı tanımlamak üzere kullanmış olduğu kavramlarla neyi kast etmiştir? Onun kavramlarıyla Sünnî siyaset geleneğinde oluşturulan kavramlar arasında nasıl bir ilişki vardır? Kavramlar onun kullandığı zamandan günümüze değin bir değişim, dönüşüm geçirmiş midir? Tüm bu sorular, İbn

Teymiyye'nin düşüncesindeki kavramların, nasıl ve hangi manalarda yer aldığını tespitle ortaya çıkacaktır. Kavram; bir objenin zihindeki ve zihne ait tasarımı/ tasavvuru; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, fikir veya ide şeklinde tanımlanmaktadır (Öner, 1986: 16; Cevizci, 2000: 548). Kavramlar, araştırma alanına kural veya kurallar bütünü ile bakmayı gerektirdikleri için önemlidirler ve her kavram, kendisini şekillendirmiş ve onlarsız anlam taşıması pek mümkün olmayan sorun veya sorunlara göndermede bulunur. Kavramlar, insanlara sınırsız bir alan vermez ama kendisiyle ilişkiye geçen zihne belirli durumları hatırlatır. Bu nedenle kavramların ait oldukları tarihlerine ve parçası oldukları örgütlere bakılarak değerlendirmeler yapılması araştırmacılar açısından bir zorunluluktur (İşcan, 2006: 17-18). İbn Teymiyye'nin düşünce sistematikindeki kavramların anlaşılması konusunda *kavram analizi* tekniğinin yardımcı olacağı varsayılmaktadır. *Kavram analizi*; herhangi bir kavramın tüm yönlerinin parçalanarak incelenmesi, parçalardan bütüne gidilerek derinlemesine inceleme yapılmasıdır (Cevizci, 2000: 992-993). Bu teknik, bir bakıma dil, ideoloji ve geleneklerle üzeri örtülen kavramların üzerindeki örtünün kaldırılmasına, mecrasından çıkarak yeni bağlamlara ve anlamlara kavuşan kavramların yeni hallerini anlamaya yardımcı olacaktır. Bu nedenle İbn Teymiyye'nin siyaset kuramının ne olduğu, alanıyla ilgili kavramları nasıl kullandığı önem arz etmektedir. Bu makale, İbn Teymiyye'nin siyasi alanla ilgili görüşlerini, bahsi geçen eserleri bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır.

İbn Teymiyye ve Siyaset

İbn Teymiyye'nin yaşadığı dönemde, bugünkü Orta Doğu'da birbirleriyle mücadele halinde olan iki devlet bulunmaktaydı. Bunlar; bir Moğol devleti olan İlhanlılar ile Memlük devletleridir. İbn Teymiyye, Memlükleri desteklemiş, Moğollara/İlhanlılara karşı bizzat savaşmıştır. Ona göre bu, Hz. Peygamber tarafından Şam halkına yüklenen dini bir görevdir (İbn Teymiyye, 1987: III, 556). Bu nedenle, savaşa katılmak bütün Müslümanlara vaciptir. Bunda İslam ümmetinin icmaı vardır. Tıpkı sahabe döneminde zekât vermeyenlere karşı savaş açıldığı gibi, İlhanlılara karşı da savaşılması gerekir. Hatta Ebû Bekir başta olmak üzere eğer sahabe, Moğollarla/İlhanlılarla karşılaşsaydı kesinlikle onlarla savaşmaktan kaçınmazlardı. O halde onlara karşı cihada çıkmak, hacdan, oruçtan ve diğer nafile ibadetlerden daha üstündür (İbn Teymiyye, 2005:XXVIII, 228, 297-298).

Onun Müslüman olan Moğollarla savaşılması konusundaki bu görüşlerine rağmen, toplumda ileri gelen ulemanın bazı çekinceleri vardır. Bu nedenle İbn Teymiyye, *sâdâtü'l-ulema* dediği ileri gelen ulemanın bu konudaki endişelerini gidermek için uzun bir fetva yayınlamıştır (İbn Teymiyye, 1987: III, 534-556). Fetvanın özünde "Moğollar kelime-i şهادeti söylüyor, namaz ve diğer ibadetleri eda ediyor olsalar da bu, onlarla savaşılmayacağı anlamına gelmez" şeklinde bir kabul yer almaktadır. Ona göre Moğollar, Hz. Ali ve Muaviye'ye isyan eden Haricîler gibidirler. Meşru devlete isyan ettikleri için Haricîlerle nasıl savaşıldıysa aynı durum, Moğollar için de geçerlidir. Dolayısıyla onlara karşı savaşmak cihattır. Bu düşüncelerin sahibi

İbn Teymiyye, ramazan ayında gerçekleşen ve Suriye üzerinde Memlûk hakimiyetini kesinleştirip İlhanlı tesirini kalıcı şekilde yok eden *Şakhab* (702/1303) savaşına katılmıştır. O, mücadelenin en kritik safhalarında, Hz. Peygamber'in hadislerinden örnekler vererek, böyle zamanlarda orucun terk edilebileceği konusunda askerleri ikna etmeye çalışmıştır. O, bütün safları teker teker dolaşmış, elindeki yiyeceklerden kendisi yediği gibi, askerleri de yemeye teşvik etmiş; savaşta güçlü olmak için böyle yapılması gerektiğine onları inandırmıştır (İbn Kesir, 1981: XIV, 27, 30).

Memlûkler ile ulemanın arasında çeşitli temaslar söz konusudur. Yöneticiler, savaşlarda halkın desteğini sağlamak ve vergilerin toplanması gibi bazı durumlarda alimlerin desteğini aramışlardır. Ancak alimlerin, Memlûklü yöneticilerine mutlak destekleri söz konusu olmamıştır. Nitekim Muhyiddin en-Nevevî (ö.676/1278), Memlûk Sultanı Rükneddin Baybars'ın Mısır ve Suriye'de yaşamakta olan zenginlerin mallarını kamulaştırma isteğine onay vermemiştir (Nedvî, 1992: II,29).Yine İbn Tağriberdi'de geçen bir kayda göre, Halep sultanı Nasır Selahattin Yusuf, Kemaleddin Ömer b. el-Adim'i, kendisine yardım etmeleri için Kutuz'a göndermiştir. Bunun üzerine Kutuz, Kebş'te fakihleri ve ileri gelenleri istişareye çağırmıştır. Konu, Moğollara karşı Memlûklü ordusuna yardım edilmesi ve halktan vergi toplanmasıdır. Bu toplantıda Şeyh İzzeddin b. Abdisselam, Kadı Bedreddin es-Sencârî ve diğer bölgelerin kadıları ve alimleri katılmıştır. Toplantıda Şeyh İzzeddin b. Abdisselam şöyle der: "Düşman kapıya dayandığında halkın buna karşı koyması vaciptir. Yöneticilerin de cihad edilmesini sağlayacak şekilde halktan destek almaları caizdir. Ancak bu durum, beytül malde hiçbir şeyin kalmaması durumunda gerçekleşebilir. Bu nedenle, sizler altın kemerlerinizi ve kıymetli her şeyinizi satın. Her bir askerin bir bineği ve bir silahu olsun. Böylece halkla eşit seviyede olun. Aksi halde yöneticilerin halktan para toplamaları caiz olmaz." (İbn Tağriberdi, trz: VII, 72-73).

İbn Teymiyye'de Siyasi Kavramlar

İbn Teymiyye'nin eserlerinde siyaset, kamu ve kamuda görev alacakları tanımlamak üzere birden çok kavram yer almaktadır. Bu kavramlar, üç ana konuyu tanımlamak üzere kullanılmıştır. Bunlardan ilki, kamu yönetiminde görev alacak *personel*, diğeri bu personelin yönetiminde yer alacak olan *halk* ve bir diğeri de bu görevlere *atanma* konularıdır. Bir başka ifadeyle idareciler, halk ve yöneticilik yetkisi, İbn Teymiyye'nin eserlerinde siyasi alanla ilgili olarak sıklıkla kullanılan kavramlardır.

İslam düşünce ekolleri, Hz. Peygamber sonrası hayata intibak ederken siyasi alanı tanımlamak üzere çok sayıda kavram üretmişlerdir. Bunlardan *hilafet* ve *imamet* kavramlarının, bazen birbirlerinin yerine, bazen de eş anlamlı olarak kullanıldıkları görülmektedir (Onat, 1992: 89). İbn Teymiyye kavramlara kendine özgü bir metotla yaklaşır. O, Hz. Peygamber'den sora, O'nun risalet dışındaki görevlerini yürüten kişiler için *halife* ve *emirü'l-müminin* ifadelerini, çok istekli görünmemesine rağmen, ilk dört halife ve Ömer b. Abdulaziz için kullanmaktadır (İbn Teymiyye, 1983: 12). Yöneticileri ifade etmek üzere, yukarıdaki iki kavramın yerine, daha çok "*râi*, *veliyü'l-emr*, *ulû'l-emr*, *el-mütevelli'l-kebîr*, *imam* ve *sultan* kavramları ön plana çıkmaktadır. O,

bu kavramlarla, devlet başkanını anlamaktadır. Ancak görülebildiği kadarıyla *ulû'l-emr* ile *veliyyül emr'i*, yürütme organı veya bu organın herhangi bir kademesinde yönetici olarak görev alan insanları ifade etmek için de kullanır (bkz. İbn Teymiyye, 1983: 9-21)

İbn Teymiyye düşüncesinde sıklıkla atıf yapılan bir diğer kavram da *er-râî'* dir. O, bunu, "sorumluluk taşıyan her çeşit yönetici" olarak anlar. O, bu kavramla bağlantılı olan *raiyye'*yi ise, idareleri bir başkasına bırakılan halk, topluluk olarak tanımlar. Yine onun düşüncesinde "*vâli*" ifadesi de, amir konumundaki her çeşit yöneticiyi kapsamaktadır. Mesela o, ordu komutanına "*vali'l-harb*, kamu maliyesinin üst yöneticilerine *vulâtü'l-emvâl*" demektedir (İbn Teymiyye, 1983: 13, 10).

İbn Teymiyye *vilayet/imareti*, (insanların işerini üstlenmek), devlet başkanı ve ondan aldıkları yetkiye göre kamuda görev yapan devlet personelinin tamamı için kullanmaktadır. Ona göre vilayet, Kur'an ve Sünnet tarafından yüklenen önemli bir görevdir. Kamu otoritesini üstlenmek, gücü yeten her Müslümana vaciptir. Aslında bu konuda ideal olan, toplum adına bu sorumluluğun yöneticiler ve memurlar tarafından üstlenilmesidir. Bu halde, birilerinin vacibi yerine getirmesi nedeniyle (*farzı kifaye*), sorumluluk tüm toplumdan kalkar. Ancak hiçkimsenin kamu adına görevi üstlenmemesi halinde sorumluluk, bireysel zorunluluğa, yani *farzı ayn'e* dönüşür (İbn Teymiyye, 1983: 11).

Öte yandan İbn Teymiyye'ye göre bir insanın vacip olan kamu görevini üstlenirken temel hedefi, bu görevin, kendisini Allah'a yaklaştıran bir araç olarak kabul edilmesidir. Bu görev sayesinde Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederek emirlik yapmak, insanın Allah'a yaklaşmasını sağlayacak en önemli unsurdur. Ancak kamuda görev alan birçok insan bunun tam tersini düşünür. Yani insanların çoğu, riyaseti güç elde etmek veya riyaset sayesinde zengin olmak için bu işte yer almak isterler. Çünkü riyaseti isteyeninin amacı, Fıravun gibi olmak; mal-menfaat elde etmek isteyeninin amacı da Karun gibi zengin olmaktır. Oysa bu iki prototipin sonu hüsrana dönüşür. İşte bu da bir düzenin bozulmasının önemli nedenlerindedir (İbn Teymiyye, 1983: 138).

İbn Teymiyye'nin imameti vacip görmesi, din ile siyaseti bir ve aynı şey olarak kabul ettiği anlamına mı gelir? Bazı görüşlerindeki aşırı vurgular nedeniyle onun din ve devleti özdeşleştirdiği zannedilebilir. Ancak bunun acele bir karar olacağı açıktır. Çünkü onun devlette görev almayı vacip görmesi, Allah'ın Rasülü vasıtasıyla insanlığa göndermiş olduğu en mükemmel sistemin, devlet/siyaset denilen aygıt sayesinde gerçekleşeceğinin farkında olmasından kaynaklanır. O, devleti bu amaçları gerçekleştiren bir unsur olarak telakki etmektedir. Bu düşüncesini "*vacibin ancak kendisiyle tamamlanabildiği şey de vaciptir*" (İbn es-Saatî, 1414: I, 174-175; Esmendî, 1992: 116-117; İbn Teymiyye, 1983: 21) şeklindeki İslam fıkının önemli küllî kadelerinden birine dayandırmaktadır. Bu durumda onun din ile siyaseti özdeşleştirmedeği; aksine siyaseti dinin hizmetinde bir enstrüman, dinin amaçlarının kendi vasıtasıyla tamamlanması anlamında bir araç olarak dine eklediği ifade edilebilir.

İbn Teymiyye'ye göre toplum halinde yaşamak, kaçınılmaz bir durumdur ve toplumun olduğu her yerde kuralların olması zorunludur. İnsanın dünya ve ahirette

faydası, ancak bir arada olma, yardımlaşma ve dayanışmayla gerçekleşir. Yardımlaşma ve dayanışma menfatı celbeder, kötülükleri defeder. Bu nedenle insan “tabii olarak, yaratılış itibariyle medenidir” denilmiştir. İnsanlar, bir araya toplandıklarında, faydalı işleri yapmak, zarar verecek şeylerden uzak durmak zorundadırlar. Bu nedenle insanın olduğu her yerde, kendilerine iyilikleri emreden, kötülükleri yasaklayan amirler olmalıdır (İbn Teymiyye, 2007: 175). Çünkü yapısı gereği zalim ve cahil insanlar, itaat edecekleri bir otorite olmaması halinde, bir arada yaşayamazlar. İnsan tabiatı başkasından üstün olmayı ve kendisini başkasına tercih etmeyi arzular (İbn Teymiyye, 1983: 141-42). Toplumun olduğu yerde bir reisin bulunması, Hz. Peygamber’in “Üç kişi sefere çıktığında içlerinden birini emir olarak seçsinler” emri gereği, insanlık için bir zorunluluktur. Böylece Hz. Peygamber, üç kişinin oluşturduğu en küçük toplum modelinde lider seçimini emrediyorsa bu durum, daha büyük toplumlar için, liderin olmazsa olmaz olduğunu ifade içindir (İbn Teymiyye, 2007: 182).

İbn Teymiyye, devletin/siyasetin varlık nedeni olarak sosyolojik temelli bir yaklaşımı öngörmektedir. Ona göre de dünya ve ahiret saadeti bir arada, yardımlaşma ve dayanışma ile gerçekleşir. Toplu haldeyken iyi işlerin yapılması, kötü işlerin de engellenmesi için bir otoriteye ihtiyaç vardır. Çünkü en küçük toplum birimi de olsa, kuralların olması ve onlara aktif şekilde uyulması esastır. Bu nedenle tüm bu görevlerin gerçekleştirilmesi için bir otoriteye ihtiyaç vardır. Allah Teala'nın emirlerini uygulamak ve yasaklarından kaçınmak için bir yapı, bunun için de bir liderin olması zorunludur. Ona göre zalim de olsa bir idarecinin varlığı önemli ve gereklidir. Altmış sene zalim bir yönetici idaresinde yaşamak, bir gece devlet başkanı olmadan yaşamaktan daha iyidir. İnsanlığın yaşadığı tecrübe de bunu doğrulamaktadır (İbn Teymiyye, 1983: 139). Bu yaklaşım Sünnî siyaset teorisyenleri tarafından da desteklenmektedir (bkz. Mâverdî, 1989: 24; Gazzâlî, 1993: III, 2853-54).

Bu görüşün arka planında Sünnî siyaset paradigmasındaki mevcudu koruma endişesi vardır. İslam toplumu, özellikle üçüncü halife Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra birçok noktada sıkışıp kalmıştır. Toplum, bu dönemde bir yandan kendilerine özgü siyasi söylemleriyle ortaya çıkan Hariciler ile dördüncü halife Hz. Ali'nin Haricilerle mücadelesi arasında; diğer yandan Emevilerin meşruiyetlerini dini referanslara atıfla sağlamak için naslar üzerinden yürüttükleri cebir ideolojisi (Cabiri, 1997: 510-511) arasında sıkışıp kalmıştır. Ortada kalan büyük çoğunluk, o dönemde gerçekleşen olayların aktörleriyle ilgili kanaatini açıkça ilan etmemiş ve bu konuyu ertelmek (*ircâ*) suretiyle toplumda bir rahatlama sağlanmıştır (bkz. Kutlu, 2000: 31, 41-47). İslam düşünce tarihinde orta yolun bu ilk temsilcileri, 3/9. asırdan itibaren “eh-li sünnet ve'l-cemaat'ın, yani Sünnîliğin oluşmasını sağlayan bu orta yol ve muhafazakar anlayış, zamanla nazari ve doktriner bir ilke haline gelmiştir. Bu ilkeye göre, her ne kadar “günah içeren bir emre itaat etmek zorunluluğuyoksa da, yöneticiye, zalim de olsa itaat etmek gerekir; zira zalim bir yönetici, kanunsuzluk ve anarşiden (fitne) daha iyidir” (Rahman, 1992: 236).

Ancak burada ifade edilmelidir ki, Sünnî düşüncenin oluşumuna katkı sağlayan ilk dönem tüm Sünnîulemanın bu teslimiyetçi söylem ve anlayışlara sıcak baktıklarınıniddia etmek doğru olmayacaktır. Mesela Sünnî düşüncede önemli kabul gören Hasan-ı Basri (ö. 110/725)ve Ebû Hanife (ö. 150/767)'nin siyasi iradelere kolay teslim olmayan bakış açılarının, Sünni siyaset anlayışlarının oluşturulması aşamasında ihmal edildiği görülmektedir. Hasan-ı Basri, Emevî yöneticilerininmeşruiyetlerini temin etmek için meseleleri kader bağlamında izah etmelerini eleştirmiş, onları kader konusunu yanlış anlamakla suçlamıştır (Doğan-Kutluay, 1954: 79-80). Hasan-ı Basri'nin bu sivil itaatsizliğini (Uyanık, 2001: 57, 73-81) Ebû Hanife'nin görüşleri izlemiştir. Ebû Hanife'ye göre zalim ve fasık olan bir kişinin, bırakın yönetici olmayı, onun şahitliği dahi kabul edilemez (Cessâs, 1985: I, 85; Ebû Zehra, 1981: 3). Muhafazakâr bir yapıya sahip olan Sünnî düşüncenin kuramsal bir devlet yapısını ısrarla vurgulaması, zalim ve zorba bile olsa otoritenin varlığının benimsenmesi gerektiği fikri, en önemli korku olan "fitne" durumunun yaşanmaması içindir. Çünkü *fitne*, kurulu düzene karşı bir meydan okumadır (Lewis, 2011: 144).

İbn Teymiyye, lideri, Allah'ın iradesini yeryüzünde yansıtan, taşıyan kişi olarak algılar. O, "sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir ve bütün canlılar onda bir sığınak bulurlar" (Beyhakî, 2003: X, 281) rivayetini sahih bir hadis olarak sunar. Ona göre yönetici, zayıf ve ihtiyaç sahiplerinin sığındığı Allah'ın bir gölgesidir. Yönetici olan kişi, gücü kontrol ettiği için, ihtiyaç duyan herkese destek verebilir, onları koruyabilir. Bu nedenle İbn Teymiyye, halifenin/yöneticinin doğru ve adil bir kimse olması halinde toplumun işlerinin yolunda olacağını; halifenin/yöneticinin kötü olması halinde ise bu durumun devletin bütün kademelerine sirayet edeceği kanaatindedir.

İbn Teymiyye, halifenin varlığını gölgeye benzeter. İnsanlar güneşin yakıcı etkilerinden korunmak için nasıl bir gölgeye ihtiyaç duyarlarsa, aynı şekilde halifenin yardımına, gücüne de ihtiyaç duyarlar. İbn Teymiyye'nin atıfta bulunduğu bu güneş imgesi, aslında Orta Doğu halkları tarafından biliniyordu. Çünkü Orta Doğu'da güneş, insanın sevgi dolu bir dostu olmaktan çok, korkutucu bir düşmanı gibidir. Bu nedenle, hükümdarlar için, güneş meteforu değil, halkını kızgın güneşin amansız etkilerinden koruyan gölge meteforu kullanılmıştır (Lewis, 2011: 39). Bu güneş meteforu, halifenin/yöneticinin mutlak anlamda iyi birisi olduğu anlamına mı gelir? İbn Teymiyye'ye göre Allah'ın bir gölgesi olan halife, her bakımdan kötü olamaz, halifenin iyi ve kötü yönleri olabilir. Unutulmamalıdır ki, bazı gölgeler insanları her türlü eziyetten ve sıkıntıdan korur, yani tam bir koruma sunar. Bazı gölgelerde ise çeşitli sızmalar olur, tam koruma gerçekleşmez. Ama gölgenin hiç olmaması, işlerin/düzenin yok olması demektir (İbn Teymiyye, 1994: 54).

İbn Teymiyye'nin bu gölge metforu, Memlük otoritesinin meşruiyetine katkı sağlamıştır. Onun "devletsizlikten ise herhangi bir devlete itaat fikri" her türlü siyasi yapılanmayı zaten meşru kılmaktadır. O halde, tarihte ve günümüzde İslam toplumlarında ortaya çıkan radikal İslami hareketlerin, bu anlayışın sahibi İbn Teymiyye'yi hareketlerine referans almaları bir çelişki midir? Siyaset anlayışını "*selefin din anlayışına, eskiye dönme*" (İbn Teymiyye, 1986: II, 221) üzerine kuran İbn Teymiyye,

din anlayışlarında fitne çıkarmak, problem çıkartmakla suçlanıp hapslere atılmış olmasına rağmen “meşru bir devlete isyan etmek”le suçlanmamıştır (Kurtoğlu, 2007: 245). Bu da sonraki radikal hareketlerin İbn Teymiyye'nin hareket tarzıyla nasıl bir irtibat kurmaya çalıştıklarını tartışmamızı gerektirir. Çünkü o, sadece Moğolların gayri meşru olduğunu açıkça ilan etmiştir. Ancak burada şu soruların sorulması gerekir: Moğolların meşruiyetsizliğinin gerekçeleri nelerdir? Moğollar ile Memlûkleri bir birinden ayıran fark, birini meşru diğerini gayri meşru sayan siyasi paradigma nedir? İbn Teymiyye, her ikisi de Müslüman olan bu devletlerden Moğollara niçin karşı durmuştur? Memlûkleri meşru kılan, siyasi bir atak sonucu, Moğollardan önce davralınan Abbâsî soyundan birinin halife tayin edilmiş olması keyfiyeti midir? Onun Moğolları gayri meşru saymasının arkasında, bir Moğol devleti olan İlhanlılarda Şîliğin aktif mezhep haline gelmesine duyulan siyasi bir tepki var mıdır?

“Sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir” ifadesiyle İbn Teymiyye, teokratik bir yönetim mi önermektedir? Bu soruya hem “evet” hem de “hayır” demek mümkündür. Evet; çünkü bu ve buna benzer ifadeler, yöneticiye kayıtsız şartsız itaat vurgusu, yöneticiye itaatin Allah'a ve Rasûl'üne itaat olarak algılanması, doğrudan teokrasiyi çağrıştırmaktadır. Hayır; çünkü İbn Teymiyye'nin siyasi anlayışında sorgulanamaz hiçbir yönetici yoktur. Onun düşüncesinde yönetici değil, halk merkezdedir. Yöneticiye itaat, onun Kur'an ve Sünnet'e itaat etmesine bağlanmıştır (İbn Teymiyye, 1983: 3, 4). Oysa teokraside bütün sistem yöneticiye uydurulur ve onun yönetimi, Allah'ın sözlerinin bir yansıması olarak düşünülür. Bu anlayışa göre yönetici, zorunlu olarak, hatasız ve yanılmaz olarak kabul edilir. İbn Teymiyye'de ise yönetici, halk tarafından seçilen ve şeriat tarafından kontrol altında tutulan sıradan bir insandır. Şîliğin aksine, yöneticinin mükemmel olmadığı ve Allah'tan özel bir görev almadığı da düşünülür (Ahmed, 1997: 76).

İbn Teymiyye bir yöneticiye ihtiyacın olduğunu sadece dini nasslarla temellendirmez. Ona göre insanlar, ister Ehl-i kitabın dışında bir dine mensup olsunlar, isterse hiçbir dine inanmasınlar, menfaat gördükleri yerlerde yöneticilere itaat etmektedirler. Kurallara uyulması, doğru ve işleyen bir düzenin, yapının oluşmasına katkı sağlayacaktır. Kuralsızlık, toplumda kargaşaya ve anarşiye neden olacaktır. Bunların sonucu ise zulümdür. Zulmün sonucu perişanlık; adaletin sonucunun iyilik olduğunda ittifak vardır. Bu nedenle “Allah, adil devlete -kafir bile olsa- yardım eder; zalim devlete -mümin bile olsa- yardım etmez” denilmiştir. İbn Teymiyye buradan şöyle bir sonuca ulaşır: “Bir emir koyan ve yasaklayan olması kaçınılmaz bir durum ise, o halde bir insanın Allah'ın ve Resûlü'nün itaatine girmesi en hayırlı olanıdır” (İbn Teymiyye, 2007: 179).

İbn Teymiyye'ye göre vilayetin/otoritenin amacı, şeriatı uygulamak ve ümmeti şeriat üzere yönetmektir. Tüm bunlar, toplumda hak ve adaletin tesisini sağlamak içindir. Bu görevin teolojik altyapısı, *İlay-ı kelimetüllahıtır* (Allah'ın kelimesinin en üstün olması için çalışmaktır). Çünkü bu görev, yaratılmışların nihai gayesidir. İnsanlar bunun için yaratılmış, kutsal kitaplar ve elçiler bunun için gönderilmiştir. Hz.

Peygamber ve müminler bu uğurda cihad etmişlerdir. Bu nedenle Allah'a ibadet etmek zorunda olan ve toplumu oluşturan her bir bireyin bu mesajdan çıkartması gereken husus, devlet otoritesinin tesis edilmesi konusunda herkesin ayrı ayrı sorumlu olduğudur. İslam'daki otoritelerin, bu otorite ister devlet başkanlığı gibi vilayet-i kübra olsun, isterse emniyet, yargı, ekonomi/iktisadi veya belediye hizmetleriyle alakalı tali konularda olsun, her birinin amacı, iyiliği emretmek kötülüğü yasaklamaktır (İbn Teymiyye, 2007: 178, 183).

İbn Teymiyye bu düşünceleriyle Hz. Peygamber'in devlet kurma zorunluluğuna mı inanmaktadır? Eğer, yukarıda ifade edildiği üzere, vilayetin/ otoritenin amacı şeriatı uygulamak ise bu görev Hz. Peygamber'den beklenmektedir ve bu durumda siyaset yapmak, dini bir görev haline gelmektedir. Zaten, ona göre "Allah Teâlâ; kudret ve malın Allah yolunda kullanılmasını emretmektedir. Kudret ve malda gayenin, Allah'a yaklaşma, dini ayakta tutma ve O'nun yolunda infak etme; din ve dünyanın dirlik ve düzenliliği demektir. Din ve dünya, birbirinden ayrılırsa, insanların gidişi ve yaşayışı bozulur" (İbn Teymiyye, 1983: 139-40) diyerek din ve devlet birlikteliğine vurgu yapar, dinin hedeflerine ulaşılması açısından bu birlikteliği zorunlu görür. Buradan hareketle İbn Teymiyye düşüncesinde din-siyaset ilişkisinde bir özdeşlik söz konusu olabilir mi?

Khan'a göre İbn Teymiyye'nin düşüncesinde siyaset çok önemli bir figür olmasına rağmen o, din ile siyaseti hiçbir zaman özdeşleştirmemiştir. Siyaset, Allah'ın Peygamber'i vasıtasıyla insanlığa gönderdiği en güzel hukuk sisteminin uygulanmasında önemli bir enstrümandır. İbn Teymiyye'nin aşırı siyaset vurgusundan hareketle Hz. Peygamber'in bir devlet kurmak zorunda olduğu fikrinin çıkarılamayacağını ifade eden Khan, peygamberliğin kurumsal olarak devlet kurma gibi bir görevinin olmadığını belirtir. Çünkü bunu kabul etmek, Şii'lerin ve filozofların anladığı şekliyle dinin salt bir siyasal sisteme indirgenmesini kabul etmek anlamına gelecektir (Khan, 1973: 53). Oysa İbn Teymiyye, Şia'nın İmametini, dini hükümlerin en şerefli, Müslümanların en önemli meselesi (Allâme Hilî, 1379: 28) olarak sunmasını reddetmektedir. Ona göre Allah'a ve Peygamber'ine inanmak, imamet meselesinden daha önemlidir; çünkü bu iki unsur Müslüman olmak için olmazsa olmaz hususlardır. Ona göre Hz. Peygamber sadece bir peygamberdir ve Şia'nın anladığı anlamda ayrıca bir imamet söz konusu değildir. Zaten imamet, iman edilmesi gereken konulardan değildir. Dinin asli konulardan hiç değildir. Dinin aslı, siyaset değil, ilim ve amellerle ilgili birtakım meselelerdir. Bu nedenle Hz. Peygamber'e yapılan itaatin içerisinde imamet de olduğunu düşünmek kabul edilemez, çünkü risâlet, tek başına, ona itaat edilmesini zorunlu kılar. Bunun için ayrıca imamet düşüncesine ihtiyaç yoktur. O halde Peygambere itaat dini/ahlaki bir tutumken, otoriteye itaat, onun sahip olduğu güç nedeniyledir. Mekke döneminde Hz. Peygamber'in sadece dini, ahlaki konumu ön plana çıkarken Medine döneminde, tarihi şartların önüne koyduğu fırsat gereği, yöneticiliği söz konusu olmuştur (İbn Teymiyye, 1986: I, 75, 85, 86). Bu ayrım bile, İbn Teymiyye düşüncesinde esas olanın Hz. Peygamber'in sahip olduğu dini, ahlaki otoritenin olduğunu göstermektedir.

İbn Teymiyye düşüncesinde din ve devlet işleri arasında entegrasyon ve karşılıklı etkileşim vardır. O, dini alandaki düzenlemelerin hem dünya hem de ahiret için faydalı olması, dünyevi işlerin şeriata uygun yapılması gereğini ifade eder. Bu nedenle *ulû'l-emr* her kim ise, meselelerin hem dini hem de dünyevi boyutunu bilmesi gerekir. O şöyle der: Vilayette vacip olan: halkın dinini ıslah etmektir. Aksi halde, kaybettiklerinde açıkça hüsrana uğrayacaklardır ve dünyada kazandıkları kendilerine fayda vermeyecektir. Vilayetin uygulama alanı iki şekilde görülebilir: biri hak edenleri arasında malların taksimi, diğeri, haddi aşanların cezalandırılmasıdır. Kim haddi aşmaz ise Allah onun dinini ve dünyasını ıslah edecektir. Bu nedenle Hz. Ömer şöyle demiştir: “Temsilcilerimi, rabbinizin Kitab'ı ve Nebiniz'in Sünnet'ini size öğretmeleri; aranızda dininizi ikame etmeleri için gönderiyorum” (İbn Teymiyye, 1983: 23).

İbn Teymiyye'nin anlayışına göre bu tarz bir otorite kurmak için iki unsur gereklidir: biri *kitap*, diğeri *demir*dir. Kitaptan maksat şariat, demirden maksat güçtür. Kitap'tan ayrılanı demirle düzeltmek gerekir. Ancak bu genel geçer bir kaide değildir ve belli şartlara bağlı olarak uygulanmalıdır. O şöyle der: “Otoriteye sahip olmanın gerçek amacı, Allah'a tam itaat ve onun kelimesinin en yüce olmasını sağlamaktır. “Allah'ın kelimesi”, O'nun Kitab'ını da içine alan kapsamlı bir isimdir. Allah Kur'an'da böyle buyurmaktadır: “Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde *kitabı* ve *mizanı* indirdik. Biz *demiri* de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür.”(Hadid, 57/25). Resullerin gönderilmesi, kitapların indirilmesi, Allah'ın ve insanların hakları konusunda adaleti ikame etmek içindir. Kim Kitap'tan ayrılırsa o, demirle düzeltilir. Bu nedenle Kitap ve kılıç, dinin dayanaklarıdır. Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediği nakledilmiştir: “Hz. Peygamber bize Mushaf'tan ayrılanı kılıçlarımızla düzeltmemizi emretti” (İbn Teymiyye, 1983: 24).

İbn Teymiyye'ye göre din ancak, Kitap, mizan ve demirle kurulur. Kitap insanlara rehberlik eder, demir ise ona yardımcı olur. Yine Kitap sayesinde ilim ve din kurulur; mizan sayesinde mali haklar yerine getirilir; demir sayesinde kafir ve münafıklara gerekli cezalar uygulanır. Son zamanlarda kitap, alim ve ibadet edenlerin özel alanı haline gelmiştir. Mizan da bakanlar, memurlar ve bürokratların ilgil alanı olmuştur. Demir ise yönetici ve askerlerin özel alanı haline gelmiştir. Kitap dini, ibadet alanını; demir ise cihad alanını kontrol eder (İbn Teymiyye, 1994: 41).

İbn Teymiyye Düşüncesinde Devletin İlkeleri

İbn Teymiyye'ye göre devlet başkanının en önemli görevlerinden birisi, kamuda görev alacak insanları belli kriterlere göre tespit etmesidir. Bu da vilayetin/otoritenin gayesini ve bu gayeyi gerçekleştirme yolunu bilmekle mümkün olur. Beytü'l- mal, yargı, ordu, bürokrat ve posta servisi gibi, her bir kamu hizmeti, bu kapsamda değerlendirilmelidir. İbn Teymiyye doğru bir devlet yapısı için şu dört temel ilkeyi koyar.

1- En nitelikli kişilerin seçilmesi. İbn Teymiyye, Kur'an, hadis ve sahabe uygulamalarından hareketle, yetki verilecek kişilerin en nitelikli kişiler olması gerektiğini ifade eder ve düşüncesini "emanetleri ehline veriniz" (Nisâ 59) ayetiyle temellendirir. Ona göre bu ayet, kamuda görev alacak herkesin, mevcutlar içerisinde en iyisi olması gerektiğini ortaya koyar. Dolayısıyla burada dikkat edilmesi gereken temel ilke, ilgili kamu görevi için "ehil" olmaktır. Bunun haricinde akrabalık, arkadaşlık ve aynı kabileden olma gibi hiçbir kıstasın değeri olmayacaktır (İbn Teymiyye, 1983: 22). Hz. Peygamber kamu atamalarında bu hususa riayet etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Mekke fethinden sonra Kabe'nin anahtarlarını Beni Şeybe'den teslim almıştı. Amcası Abbas, hacılara su hizmeti (sikâye) ile Kabe'nin hizmetlerinin (sidâne) kendinde toplanması için Hz. Peygamber'den anahtarları istemişti. Bunun üzerine "emanetleri ehline verin" (Nisâ, 58) ayeti nazil olmuş, Hz. Peygamber de anahtarları tekrar Beni Şeybe'ye geri vermişti. Bu durumdan hareket eden İbn Teymiyye şöyle der: "veliyülemre/devlet başkanına düşen, Müslümanların herhangi bir işini, bu işe en ehil ve yeterli bulduğuna teslim etmesidir." Çünkü Hz. Peygamber "kendisinden daha layık birisi olduğu halde kim Müslümanların bir işini üstlenirse veya kim bir görev atamasında akrabalık bağını gözetirse, ondan daha iyisi varken onun atamasını yaparsa, Allah'a, Rasül'üne ve müminlere ihanet etmiş olur" demiştir. Bu anlamda Hz. Ömer de şöyle der: "Kim Müslümanların herhangi bir işini üstlenir, sonra da aralarındaki dostluk ve yakınlık dolayısıyla birine iş verirse, Allah'a, Resül'üne ve Müslümanlara ihanet etmiş olur." Bu nedenle kamuda görev alacakların seçimi konusunda devlet başkanının çok dikkatli olması gerekir (İbn Teymiyye, 1983: 9,10).

İbn Teymiyye, veliyülemrin kamudaki makamlara atamalar yaparken objektif olması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre bir yönetici için kamuda görev atamalarında tek kriter, mevcut adaylar içerisinde en iyi ve en uygun olanı seçmektir. Aksi bir atama kesinlikle kabul edilmeyecektir. Örneğin yönetici bu kriterleri dikkate almayıp atamalarda akrabalık, kişisel ilişkiler, aynı şehirlilik, aynı mezhebe mensub olmak, aynı tarikata bağlılık gibi grup aidiyetlerini; Arap, İran, Türk ve Rum gibi ırk birlikteliğini dikkate alırsa; rüşvet almak suretiyle atama yaparsa, veya göreve en uygun olan insanla kişisel buğzundan ya da aralarındaki düşmanlıktan dolayı atama yapmazsa, o takdirde o yönetici, ilgili ayet (Enfâl, 8/ 27) gereğince Allah'a ve Resül'üne ihanet etmiş olur (İbn Teymiyye, 1983: 11).

İbn Teymiyye'ye göre veliyülemr, elçilikten, yargı işlerine, askeri işlerden idari ve mali işlere, Müslümanlarla ilgili her konuda en ehliyetli kişiyi araştırmalı ve tespit etmelidir. İdareciler, yönetimlerini üstelendikleri insanlara mümkün olduğu kadar iyi davranmalıdırlar. Hiç kimsenin idari bir talebi olmamalıdır. Aksine, talepte bulunmak, istenilen göreve gelme konusunda bir engel olarak yorumlanmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber, devlette görev almak istediklerini ifade eden bir grubun talebini reddetmiştir. Bu nedenle İbn Teymiyye, kamuda görev beklentisi içinde olunmamasını, görevin başkaları tarafından teklif edilmesi gereğini ifade eder. İbn Teymiyye bu görüşüne Hz. Peygamber'in Abdurrahman b. Semure'ye: "Ey

Abdurrahman! İmaret (memurluğu) isteme. Eğer bu görev sana, sen istemeden verilirse, sana yardım edilir, eğer bu görev sana senin isteğinle verilirse sen bütün yükü üzerine almış olursun" tavsiyesini delil olarak sunar (İbn Teymiyye, 1983: 10).

2- Mevcutlar içinde en iyinin seçimi. İbn Teymiyye'ye göre devlet başkanı, idari kadrolar için en ideal kişiyi seçmek zorundadır. En ideal kişinin bulunmaması durumunda, atama yapılacak kadronun durumuna uygun olarak, mevcutlar içerisinde en iyisini seçmek gerekir. Veliyyülmr, mümkün olan en nitelikli kişiyi göreve atadığında görevini hakkıyla tamamlamış olur. Böylece o, Allah nezdinde de dürüst ve adil yörecilerden biri olur. Ancak, buna rağmen bazı işleri, başka bir takım sebeplerden dolayı bozukluğa uğrayıp bundan başkası mümkün olmayınca, "gücünün yettiği" kadar görevi ifa etmek gerekir. Zaten ayetlerde de "gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" (Teğâbun, 64/16; Bakara 2/286) buyrulmaktadır. O halde kim, güç yettirebileceği işlerini hakkıyla yerine getirirse o doğru yapmış olur. Çünkü Hz. Peygamber "size bir şey emrettiğimde, gücünüz yettiğince onu yerine getirin" demiştir (İbn Teymiyye, 1983: 14-15).

3- Vilayetin/kamuda görev almanın temel niteliklerini bilmek. İbn Teymiyye'ye göre vilayetin iki temel niteliği vardır. Bunlar; *kuvvat* ve *emanettir*. Bazı hadislerde vilayet, emanet olarak nitelendirilmiştir. Hz. Peygamber Ebu Zerr'e şöyle der: "vilayet; emanettir, kıyamet gününde o, pişmanlık ve rezillğe sebep olacaktır. Ancak onu hakkıyla kabul eden ve gereklerini uygulayanlar bu kapsamın dışındadır. İbn Teymiyye burada ifade edilen "emanet" in yöneticileri, yetimin vasilerini, vakıf mütevellilerini ve vekâlet sahibinin tasarruflarını kapsadığını, bu konuda ittifak olduğunu ilgili hadise dayanarak ifade eder. Ona göre emanetin ehline verilmemesi, kıyametin kopmasının nedenlerinden biridir (İbn Teymiyye, 1983: 13).

İbn Teymiyye, vilayetin iki temel prensibi olarak kabul ettiği *emanet* ve *kuvvati*, ayetlere (Kasas, 28/26; Yusuf, 12/54) atıfla temellendirir. Ona göre emanet; Allah'tan korkmak, Allah'ın ayetlerini az bir para karşılığında bile satmamak ve insanlardan korkmamamakla ilgilidir. Allah bu üç özelliği, insanlar hakkındaki her hükümde herkeşe mecbur kılmıştır. Kuvvetin yapısı, üstlenilen her bir görevin konumuna göre değişiklik arz eder. Mesela savaşla ilgili işlerde kuvvet; cesaretli olmak, savaş konularında uzman olmak, savaş hilelerini ve türlerini bilmektir. İnsanlar arasında hüküm vermede kuvvet ise, Kur'an ve Sünnet'in işaret ettiği adaleti bilme ve hükümleri infaz etme kudretiyle ilgilidir (İbn Teymiyye, 1983: 15-16).

İbn Teymiyye, kamuda görev alacaklarda emanet ve kuvvet gibi iki temel prensibin olması gerektiğini ifade ederken bu iki vasfın kendisinde toplandığı ideal bir kişinin bulunmasının zor olduğunu farkındadır. Bu nedenle o, üstlenilecek her bir görev için, o görevle ilintili olarak, bu iki prensibin bulunduğu kişilerin aranması gerektiğini düşünür. Yani tüm kamu hizmetleri aynı değerlendirilemez. Her biri kendi içerisinde değerlendirilmelidir. İbn Teymiyye, bu konuda şöyle der: "Kuvvet ve emanetin insanlarda bir arada bulunduğu azdır. Bu nedenle Hz. Ömer "Allah'ım,

günahkârın kuvvetini ve iyinin acizliğini sana şikâyet ediyorum” şeklinde dua ederdi (İbn Teymiyye, 1983: 15-16).

Görüldüğü üzere İbn Teymiyye düşüncesinde kamu hizmetleri için en iyi adayın seçilmesi ilkesi esastır. Fakat aynı göreve iki aday olursa durum ne olacaktır? İbn Teymiyye bu durumda, adayların yukarıda bahsedilen emanet ve kuvvet niteliklerine bakılacağını belirtir. Biri daha emin diğeri daha kuvvetli ise, ilgili görev için bu iki vasıftan hangisi önemliyse ve hangisinin zararı az olaksa onun ataması yapılır. Mesela savaş komutanlığında, güçlü ve cesaretli olan tercih edilir. Onda kusurlar olsa bile, emin olduğu biliniyorsa, onun ataması yapılır. Nitekim Ahmed b. Hanbel’e, savaş sırasında ortaya çıkan, biri kuvvetli günahkâr, öteki zayıf salih iki kişiden hangisinin komutan olarak atanacağı sorulunca o, şu cevabı vermiştir: “kuvvetli günahkârın kuvveti Müslümanlara fayda sağlar, günahı kendine zarar verir. Ancak iyi ama zayıf olanın iyiliği kendine, zayıflığı ise Müslümanlara zarar verir. O halde kuvvetli ama günahkâr olan kişi komutan olmalıdır.” İbn Teymiyye, İbn Hanbel’in bu görüşün, “Allah bu dini, günahkâr veya dinden nasibi olmayan biriyle de destekler” şeklindeki bir hadisle desteklemektedir (İbn Teymiyye, 1983: 17).

İbn Teymiyye’ye göre Hz. Peygamber kamu görevine atamada bu yolu izlemiştir. Yani en iyi aday varken onu bırakıp da ondan daha düşüğünü atamamıştır. Nitekim Hz. Peygamber, Halid b. Velid’i, Müslüman olduğundan beri, hep savaşlarda komutan olarak görevlendirmiştir. Halid’in bazı yanlışları olsa da, Hz. Peygamber onu görevlendirmekten uzak durmamıştır. Çünkü savaş emirliği konusunda Halid “en iyi” adaydır (İbn Teymiyye, 1983: 17). İbn Teymiyye, bu anlayıştan dolayı “emanet” konusunda kusurları olsa da “güç” konusunda en iyiler olarak kabul ettiği Memlûklü idaresine destek vermiştir. Bu da bir sonraki adımda- şeriata tam uymasalar da halkın Memlûklere destek vermesini istemek gelir. Bu yaklaşım aynı zamanda yöneticilerin iki önemli kriter olan *emanet ve kuvvet* alanlarında eksik olsa da desteklenmeleri gereğini ortaya koyar (Ahmed, 1997:109).

İbn Teymiyye’ye göre bir kamu görevinden beklenen hedef ve fayda tek bir kişi tarafından sağlanamayacaksa o takdirde birden çok kişinin o işte görevlendirilmesi gerekir. Atama yapılacak görevin yapısına göre emanet veya kuvvet ilkelerinden birisi tercih edilir. O, şöyle der: “Eğer bir kamu görevinde malların muhafazası ve benzeri konularında olduğu gibi, emanet daha önemliyse, o zaman emin, güvenilir kişiye öncelik tanınır. Ancak malların tahsili ve korunması, kuvvet ve emanetin birlikte bulunmasını gerektirir. Bu gibi mali konularda kuvvet ile tahsil, tecrübe ve emanet ile onu koruyacak güvenilir kişiler tayin edilir. Benzer durum diğer kamu görevlerinde de görülebilir. Eğer kamu görevinin gerektirdiği maslahat tek bir adam tarafından yerine getirilemeyecekse, birkaç personelin daha ataması yapılır. Yine en iyi olanı tercih etmek gerekir. Fakat burada en üst yönetici olan devlet başkanından en alt kademedeki kamu görevlisine varıncaya kadar hepsinin üstlenmiş olduğu görev dinidir. Çünkü hepsinin de temel amacı, iyiliği emretmek kötülüğü yasaklamaktır (İbn Teymiyye, 1983: 9; 2007: 183).

İbn Teymiyye'nin bu yaklaşımı, yani bir göreve iki insanın atanabileceği düşüncesi, hilafet konusunda da geçerli midir? Onun eserlerine bakıldığında hilafet konusunda böylesi bir düşüncesinin olmadığı görülmektedir. Khan'ın da haklı olarak işaret ettiği üzere İbn Teymiyye'nin düşüncesinde "yöneticiler konseyine" yer yoktur. Çünkü İbn Teymiyye, merkezi güçlü bir otoritenin olması gerektiğine inanır ve hilafetin bölünmesi fikrine karşı çıkar (Khan, 1973: 148). İbn Teymiyye'nin düşüncelerine bakıldığında gerçekten de onun hem yöneticiler konseyini reddettiğini hem de halifenin ideal bazı özelliklerinde eksiklik olsa bile, hilafet görevini paylaştırmadığı, güçlü ve merkezi bir otorite anlayışının vurgulandığı rahatlıkla görülebilir.

Yargı atamalarına da değinen İbn Teymiyye, yargıda görev alacakları da sıralar. Ona göre "daha bilgili, daha takva ve daha ehliyetli" olmak üzere üç çeşit hukukçu vardır. Hükümlerin açık olduğu ve kişisel tercihlerin yansıma durumlarında, daha takvalı olanın tercih edilmesi gerekir. Ancak hükmü incelik isteyen ve karışıklıktan korkulan meselelerde daha bilgili olan tercih edilir. Yargı işi bilgi ve takvadan çok, hâkimin kuvvet ve kudretine ihtiyaç duyarsa, o zaman ehliyetli olan öncelik kazanır. Zira hâkim bilgili, adil ve kuvvet sahibi olmaya mecburdur. Hatta Müslümanların bütün yöneticileri bu şekilde olmalıdır. Bu niteliklerden biri bulunmazsa eksiklik olur ve buna bağlı olarak da düzensizlik ortaya çıkar (İbn Teymiyye, 1983: 19).

4- Mevcut en iyi adamı seçmek için kriter tanıma, koyma da bir diğer gerekliliktir. İbn Teymiyye'ye göre mevcut en iyi adamı seçmek iki prensibe bağlıdır. Bunlar vilayet/otoritenin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için kullanılacak araçları bilmekle mümkün olacaktır. O şöyle der: " Bu bapta en önemli konu, kamu görevine seçilecek en iyi kişinin nasıl seçileceğini bilmektir. Bu, ancak vilayetinin amacını ve onun nasıl elde edeceğini bilmekle mümkün olur. Amaçlar ve araçlar bilindiğinde işlem tamamdır. Bu nedenle yöneticilerin birçoğu dini değil de dünyayı esas amaç olarak hedeflediklerinde, kendilerine bu konuda destek olacak insanları yanlarına alırlar. Kendi nefsinin ön plan çıkmasını isteyen de ona bu konuda destek verecek kişileri yanına alır. Oysa gelenekte durum şudur: insanlara cuma ve beş vakit namazda imamlık eden, onlara hutbe okuyan kişi veya kişiler, aynı zamanda savaşlarda komutan ve ordularda sultanların naipleridirler. Hz. Peygamber, Ebu Bekir'i namazda öne çıkardığı için ashap da savaş ve diğer konularda onu öne çıkarmıştır. Hz. Peygamber birisini komutan olarak atadığında aynı zamanda onu namaz kıldırmak için imam olarak da atardı. Yine kendi yerine vekil bıraktığı kişinin onun adına namazları kıldırmasını, hadleri uygulamasını ve devlet başkanının yapması gereken diğer faaliyetleri yapmasını isterdi. O'ndan sonra halifeler de aynı yolu izlemişlerdir (İbn Teymiyye, 1983: 21).

Görüldüğü üzere İbn Teymiyye'ye göre amacın bilgisi, amaca ulaşmanın en kısa yoludur. Bu da amaç ve eylemin bilgi temelinde buluşması gereğini ortaya koyar. Aksi halde amaç, bilgi eksikliği nedeniyle yanlış yola yönelecektir. Oysa bilgi eylemin öncüsü, belirleyeni olmak durumundadır. Bu fark, cahiliye dönemi insanlarıyla İslam

sonrası insanları arasındaki temel farklardan biridir. Bilgi-amaç ilişkisindeki sağlıklı diyalogu sağlamak için de yapılması gereken şey, Allah'a ve peygamberine itaat etmek ve Allah'ın gösterdiği doğru yolu araştırmaktır. Bu da âlimler sayesinde olacaktır. Çünkü neyin doğru neyin yanlış olduğu Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla ortaya konulduğu için ulema sayesinde bu doğrular tespit edilecek, yöneticiler sayesinde de uygulanması sağlanacaktır. Öte yandan İbn Teymiyye verdiği örneklerle bir yandan Sünnî siyaset paradigmasının en önemli dayanağı olarak sunulan peygamber uygulamalarını kendi siyasi görüşlerinin temeline koyarken diğer yandan da Şia'nın Hz. Ali'nin dışında bir hilafet çizgisinin olamayacağı görüşünü reddetmektedir. Namazda imam olarak görevlendirilmekle devlet başkanı olarak görevlendirme arasında doğrudan bir ilişki kurulmakta, dolayısıyla da siyasi görüşleri oluşturmak için dikey değil, yatay anlayışlar takip edilmektedir.

Ulû'l- Emr'in Otoritesi

İbn Teymiyye eserlerinde *ulû'l-emri* benzer tanımlarla sunar. Buna göre *ulû'l-emr*; ilgili ayet gereği, Allah'ın kendilerine itaati emrettiği kişilerdir. Bunlara itaat, Allah'a ve Resul'üne itaate bağlı olarak gereklidir (İbn Teymiyye, 1998: 239). Bir başka tanıma göre *ulû'l-emr*, otorite (sulta) sahipleridir. Onlar, bu sulta ile insanlara hükmederler. Bu anlamda güç ve kuvvet sahipleri, ilim ve söz sahipleri *ulû'l-emr*dir (İbn Teymiyye, 2005: XXVIII, 170). İbn Teymiyye, Allah'ın kendilerine itaati emrettiği *ulû'l-emri* iki kategoride değerlendirir. Biri *umeral/yöneticiler*, diğeri *ulemâ/alimler*dir. Ulû'l-emrin otoritesinin alanı, onların Allah'a itaatleriyle kontrol edilir. İbn Teymiyye'nin *ulû'l-emr* anlayışı, itaat edilmesi emredilen herkeştir. Buna göre o, valileri, şefleri, bürokratları, etki ve yetki sahibi olan herkesi (ehlü'ş-şevke) bu kapsama dahil eder. Onlar iyi olduğunda halk iyi, kötü olduklarında halk da kötü olur. Onların her biri Allah'ın kendilerine emrettiği şeye itaat, yasakladığı şeylerden uzak durmak zorundadır. *Ulû'l-emr*, Allah'ın emrettiği her şeyi emretmek, yasakladığı her şeyi de yasaklamak durumundadır. Halk da yöneticiler, Allah'ın ve Resul'ünün emirlerine uydukları sürece onlara itaat etmek, aksi halde itaat etmemek durumundadır. Hz. Ebu Bekir bir kadının: "Emire itaatımız ne zamana kadar devam edecek?" sorusuna: "emiriniz doğru yolda olduğu sürece" şeklinde cevap vermiştir. Hz. Ebu Bekir bir Cuma hutbesinde: "İçinizde zayıf olanınız, Allah'ın izniyle hakkını kendisine iade edinceye kadar yanımda güçlüdür. İçinizde kuvvetli olanınız da Allah'ın izniyle üzerinde bulunan bir hakkı alıp hak sahibine verinceye kadar yanımda zayıftır. Ben Allah'a ve Elçisi'ne itaat ettiğim sürece bana itaat ediniz. Ben Allah'a ve Elçisi'ne isyan edersem, bana itaat etmeniz gerekmez" demiştir (İbn Teymiyye, 1983: 116-117; 2005: X, 354).

İbn Teymiyye'nin siyasi kavramları Nisâ süresi 58-59. ayetlerine dayanmaktadır. Hatta o, *es-Siyâsetü'ş-Şeriyeye* adlı eserinin "yönetici ayetleri" dediği bu ayetlere dayandığını ifade eder (İbn Teymiyye, 1983: 4). Ayetlerin mealleri şöyledir: "Allah size, emanetleri mutlaka ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işiten, her şeyi görendir. Ey iman edenler! Allah'a itaat

edin. Peygamber'e ve sizden olan ulû'l-emre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz- Allah'a ve Ahiret'e gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Resul'e arz edin. Bu, hem hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir" (Nisâ, 4/58-59). Aslında bu ayetler, Sünnî siyaset teorisyenleri tarafından İslam'ın siyasete ilişkin doktrinlerini tanımlamak için hep bir başlangıç noktası olarak kabul edilir. Bu ayetlerde ifade edilen Allah'a ve Resul'üne itaat edilmesi ve problem çıkması halinde sorunun Kur'an ve Sünnet'e götürülmesi konusunda ekoller arasında farklı bir yoruma neredeyse ratslanılmamaktadır (Öztürk, 2000: 79-98). Burada tartışmaya açık olan konu, *ulû'l emrin* kim olduğudur. Bu nedenle *ulû'l-emr* ifadesine, hemen her düşünce ekolü, mezhep, kendi paradigmaları çerçevesinde anlamlar yüklemiştir. Mesela Şia'ya göre, imamın kendinden sonraki İmamı tayin etmesi, Kur'an'ın "Allah size emanetleri ehline tevdi etmenizi emreder" (Nisâ, 4/58) emrine uymaktan başka bir şey değildir (Kuleynî, 1983: I, 276). Ancak bizim burada vurgulamamız gereken husus, ayetin verdiği mesajın iki boyutunun olduğudur: Biri hükümdara dönük olan yönü *otoriter*, halka dönük yönü ise *boyun eğdiricidir*. Hem hükümdar hem de halk, hem birbirlerine karşı hem de Allah'a karşı şeriatın kendilerine yüklediği belli sorumluluklara bağlıdırlar. İbn Teymiyye de bu duruma işaret eder.

İbn Teymiyye'ye göre bu ayetler gereğince, idareci konumunda olan insanların halka güven vermesi ve adaletle hükmetmesi, halkın da idarecilere itaat etmesi gerekmektedir. İlk ayet, vilayet/otorite hakkında nazil olmuştur. Onlar emanetleri sahiplerine vermek ve hükmettiklerinde adaletle hükmetmek zorundadırlar. İkinci ayet ise, asker ve diğerleri olmak üzere, halk hakkında nazil olmuştur. Halk, ganimetlerin taksimi, toplumun idaresi, savaşların yönetimini ve diğer işleri üstelenmiş olan idarecilerine itaat etmek zorundadır. Fakat bu itaat sınırsız olamaz. Yöneticilere, "yaratıcıya isyanda yaratılmışa itaat olamaz" ilkesi gereğince, Allah'a isyana davet etme durumları haricinde her zaman itaat edilmelidir. Eğer onlar bir konuda anlaşmazlığa düşerlerse, meseleyi Allah'ın Kitab'ına ve Resul'ünün Sünnet'ine havale ederler. Eğer otorite sahipleri böyle yapmazlarsa, Allah'a itaat kabilinden olan emirlerine uyulmalıdır. Bu, hem Allah'a ve Resul'üne itaattir hem de Allah ve Resul'ünün emrettiği üzere yöneticilere dönük sorumlulukları yerine getirmektir. Çünkü Allah Teâlâ, iyilik ve takvada dayanışma içinde olmayı, günahta ve düşmanlıkta dayanışma için olmamayı (Mâide, 5/2) emretmiştir. Ayet, emanetleri ehline vermeyi ve adaletle hükmetmeyi emretmektedir. O halde *emaneti ehline vermek ve adil siyaset*, iyi yönetimin temel prensipleridir (İbn Teymiyye, 1983:5).

İbn Teymiyye, adalet ilkesinin bir yönetim için vazgeçilmez olduğunu ve bu ilkenin devletin ve yönetimin kurucu ilkesi olması gerektiğini düşünür. O şöyle der: "Günahkâr ama adaletin olduğu toplumlarda insanların işleri, maslahatları, günahkâr olmayan ama adaletin olmadığı toplumlara göre daha düzenlidir, daha doğru işler. Bu nedenle kâfir ama adil devletleri Allah'ın desteklediği, inançlı ama zalim devletleri desteklemediği ifade edilmiştir. Yine denilmiştir ki, dünya adil, ama inançsız olunarak yürüeyebilir, inançlı ama zalim olarak yürümez (İbn Teymiyye, 2007: 178).

Mensuplarının siyasi otoriteden uzak durmasıyla ön plana çıkan Hanbelî âlimlerin aksine İbn Teymiyye, ulemanın devlet işlerinde aktif rol alması gerektiğini düşünür. Ona göre ulema, devlet otoritesinin önemli bir parçasıdır. O, âlimleri, toplumdan soyutlanmış ruhaniler olarak düşünmez. Âlimler ile yöneticiler arasındaki ilişki hem istişare hem de tavsiyeyi kapsamaktadır. Yöneticiler, âlimlere danışmak; âlimler de emirlere tavsiyede bulunmak zorundadırlar. Ulemanın tavsiyeleri, sadece bilgilendirmekle sınırlı değildir. Yöneticiler tarafından uygulamaya konulmalıdır. Çünkü âlimler, yöneticilere göre şeriat konusunda daha bilgilidirler. İnsanların en önemli görevi Allah'a ve Peygamber'ine itaat etmek, Allah'ın gösterdiği doğru yolu araştırmaktır. Bu da âlimler sayesinde olacaktır. Neyin doğru neyin yanlış olduğu Allah tarafından Peygamberi vasıtasıyla ortaya konulmuştur. Ulema sayesinde bu doğrular tespit edilecek, yöneticiler sayesinde de uygulanması sağlanacaktır. Eğer yöneticiler, şeriattan saparlarsa âlimler onlara verdiği desteği çekmeli, gerekirse onları doğru yola iletmek için zor kullanmalıdırlar. Böylece yöneticiler için diktatörlük imkânı kalmayacaktır. Onun düşüncesinde ne imam ne de âlimler yanılmaz kabul edilir. Ancak ümmetin yanılmazlığı vardır. Âlimler bir konuda ittifak ederlerse bu kesindir, bağlayıcıdır. Zira Hz. Peygamber, ümmetinin yanlıştta ittifak etmeyeceğini bildirmiştir (İbn Teymiyye, 2005: III, 250).

İbn Teymiyye âlimleri, kitap ehli, yöneticileri ise kılıç ehli kavramlarıyla karşılamaktadır (İbn Teymiyye, 2007: 180; 2005: X, 354). Ona göre her bir sınıfa, kendi alanıyla ilgili itaat edilmelidir. Söz gelimi, ibadet konularında âlimlere itaat edilmeli, Kur'an ve hadislerin yorumlanmasında onlar referans alınmalıdır. Yöneticiler ise cihad, had cezalarının uygulanması ve Allah'ın emirlerinin uygulanmasının sağlanması konusunda itaat edilmelidir (İbn Teymiyye, 2005: III, 250). Eğer onlar, Kur'an'dan saparlarsa onları kılıçla düzeltmek gerekir. Allah'a isyan durumlarında onlara itaat edilemez. Ancak sorun şu ki, yöneticilerin Kur'an'dan saptığına, onların Allah'a itaat edip etmediğine kim karar verecek? İbn Teymiyye görevi yerine getirebilecek tek grubun, "âlimler peygamberlerin varisleridir" hadisiyle âlimler olduğu kanatindedir. Bu yaklaşım, şeriatın devlete egemen olmasını, âlimlerin yöneticilerden daha üst bir konuma yükselmesi anlamına gelmez mi?

İbn Teymiyye düşüncesinde âlimler ile yöneticiler arasındaki ilişki hem istişare hem de tavsiyeyi kapsamaktadır. Yöneticiler, âlimlere danışmak; âlimler de emirlere tavsiyede bulunmak zorundadırlar. Ulemanın tavsiyeleri, sadece bilgilendirmekle sınırlı değildir. Yöneticiler tarafından uygulamaya konulmalıdır. Çünkü âlimler, yöneticilere göre şeriat konusunda daha bilgilidirler. Eğer yöneticiler, şeriattan saparlarsa âlimler onlara verdiği desteği çekmeli, gerekirse onları doğru yola iletmek için zor kullanmalıdırlar. Böylece yöneticiler için diktatörlük imkânı kalmayacaktır. Onun düşüncesinde ne imam ne de âlimler yanılmaz kabul edilir. Ancak ümmetin yanılmazlığı vardır. Âlimler bir konuda ittifak ederlerse bu kesindir, bağlayıcıdır. Zira Hz. Peygamber, ümmetinin yanlıştta ittifak etmeyeceğini bildirmiştir (İbn Teymiyye, 2005: III, 250).

İbn Teymiyye, şûrayı İslam devletinin temel kurumlarından biri olarak devlet yönetimine yerleştirir. Fakat onun düşüncesindeki şûra, sadece tavsiye eden (mu'lime) bir konumda değildir. Aynı zamanda onun zorlayıcı/bağlayıcı (mülzime) gücü de vardır. O şöyle der: "Hiçbir yönetici, istişareden uzak duramaz. Çünkü Allah Teâlâ bunu Resul'üne emretmiştir (Âl-i İmrân, 3/159). Hz. Peygamber de arkadaşlarıyla çokça istişare etmiştir. Allah, Hz. Peygamber'e istişareyi, ashabının kalbini ısıdırmak, kendinden sonra ona uymak ve harp gibi hakkında vahiy inmeyen konularda onlardan görüş almak için emretmiştir. Şûra ile Hz. Peygamber, ashabının kalplerini yumuşatmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber, kendisinden sonrakilere bir metot öğretmiştir: savaş, cizye ve hakkında vahiy olmayan diğer konularda ortak bir görüşe ulaşabilmek için istişare gereklidir. İbn Teymiyye, Hz. Peygamber'e yönelik istişare emrine onun dışındaki insanların daha çok muhtaç olduğunu ifade eder. İbn Teymiyye'ye göre yönetici, istişare ettiğinde, istişare sonucunda ortaya çıkan sonuç, Kur'an, Sünnet ve Müslümanların icmama göre uyulması gereken bir durum ise -bu karar dini ve dünyevi ağırlıklar getirse dahi- ilgili ayetler gereği (Nisâ, 4/59) yöneticinin uyması gerekir. Aksine hareket edemez (İbn Teymiyye, 1983: 136). Bu nedenle halife, gerekli bütün şartları taşımış olsa da, yine de her halükarda âlimlere ve toplumun diğer önde gelenlerine danışmak zorundadır. Bu danışma durumu, halifenin ideal şartları taşınamaması halinde mutlak bir gereklilik olur.

İbn Teymiyye'nin yöneticilerin ulema ile ilişki içinde olması yönündeki görüşlerinden hareketle onun siyasi düşüncesinde "eş başkanlık" anlayışının olduğu ileri sürülebilir mi? Khan, bazı Batılı yazarların bu yönde iddiaları olduğuna işaret ettikten sonra, İbn Teymiyye'nin siyasi anlayışında devlet yönetiminde "ulema'nın bireysel hakimlik veya kolektif egemenlik haklarının omadığını belirtir. İbn Teymiyye'nin ulemayı devletle ilişkilendirmesi, ulemanın toplumun yararı için yöneticilere danışmanlık yapması dolayısıyladır. Çünkü raşid halifeler döneminden sonra ulemanın desteğine ihtiyaç artmıştır. İlk dört halife, hem alim hem de yönetici oldukları için *ulû'l emr* tek bir şahısta toplanmıştı. Ancak onlardan sonra bu özellik yöneticilerde birleşmemiştir. Bu nedenle de alimlerin doğru bir yönetim için dinde emredilen, yasaklanan, iyi ve kötü şeyler konusunda yöneticilere danışmanlık yapmaları kaçınılmaz olmuştur (Khan, 1973: 137-38).

Hourani'ye göre de İbn Teymiyye'nin alimlerin aktif bir şekilde devlet yönetimine katılmasını istemesi, Müslüman elitlerle siyasi birliğin sağlanmasına yöneliktir. Çünkü İbn Teymiyye döneminde idareyi ellerinde bulunduranlar Arap olmayan Memlükler iken, kadılık ve hisbe gibi kamusal alanlardaki görevleri üstlenen kişiler, şehirlerde yaşayan araplardı (Hourani, 1991: 144). Ancak İbn Teymiyye'nin siyasi birlik anlayışı, onun devletin temelini koyduğu bir ilkedен hareketle olacaktır. Bu ilke, İslam devletinin mutlaka şeriat üzere kurulması gereğidir. Şeriat sözkonusu olunca burada en önemli figür kuşkusuz, kökeni, sosyal sınıfı dikakate alınmaksızın, alimler olacaktır (Ahmed, 1997: 94).

İbn Teymiyye halkın yöneticiye dua etmesi, ona destek olması gerektiğini ifade ederek Selef'ten Fudayl b. İyaz, Ahmed b. Hanbel ve diğerleri "müstecab bir duamız olsaydı onu sultan için yapardık" demişlerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah sizin yaptığınız şu üç şeyden memnun olur. Onlar: "sadece Allah'a ibadet edip ondan başkasına tapmamanız; Allah'ın ipine sarılıp tefrikaya düşmemeniz; Allah'ın işinizi have ettiklerine (yöneticilerinize) nasihatte bulunmanızdır" (Müslim, Akdiyye, 15). Bu nedenlerden dolayı İbn Teymiyye'ye göre yöneticiler, ister arap ister gayri arap unsurlardan olsunlar, şeriata uydukları sürce meşrudurlar ve onlara itaat etmek vaciptir. Bu itaat doğrudan Allah ve Resulüne yapılmıştır. O, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini belirtir: "Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiştir. Benim idarecime itaat eden bana itaat etmiştir. Bana isyan eden Allah'a isyan etmiştir. Benim idarecime isyan eden bana isyan etmiştir (İbn Teymiyye, 2001: II, 233). O halde ona göre Allah'a ve Resul'üne itaat etmek vaciptir. Yöneticilere itaat de Allah'ın emri gereği vaciptir. Kim yöneticilerini itaat ederse Allah ve Resul'üne itaat etmiştir ve onun ecrini Allah verecektir. Kim de dünyalık bir menfaat elde etmek için yöneticilere itaat ederse, yani menfaat varsa itaat, yoksa isyan eder bir durumda olursa onun ahiretten bir nasibi olamaz. Çünkü hadislerde bu durum yasaklanmıştır. Hz. Peygamber'in şöyle dediği aktarılır: "Koyun sürüsüne dalmış iki aç kurdun, sürüye vereceği zarar; kişinin mal ve mevki (servet ve şöhret) kazanma hırsının, dinine vereceği zarardan kesinlikle daha ağır değildir" (İbn Teymiyye, 1983:138-140).

Değerlendirme ve Sonuç

İslam düşünce geleneğinde birçok mezhep tarafından siyasete yönelik görüşler ortaya konulmuştur. Bunlar arasında Sünnî ve Şîî görüşler ön plana çıkmaktadır. Her iki düşünce yapısının siyasi anlayışı teolojik ve doktriner boyuta sahiptir. Sünnî siyaset anlayışı, yaşanan ve tecrübe edilen siyasal bir sistemin, yani pratiğin teorileştirilmesi ve idealleştirilmesi olarak; Şîî siyaset nazariyesi ise, idealleştirilen bir anlayışın nazariye ve teoloji haline getirilmesi şeklinde gelişmiştir. Halifelerin fazilet sıralaması, devlet başkanı olacak kişide aranan nitelikler, sorumlulukları ve iktidara geliş yöntemleri, ideal ve altın çağ olarak kabul edilen ilk dört halife dönemi uygulamalarından hareketle belirlenmiştir. Tarihin belli bir anı dinsel olarak anlamlandırılmakla, olgusal bir durum olmaktan çıkarılmış değer yargısı haline getirilmiştir. Yani olan, olması gereken olarak idealize edilmiştir (Kutlu, 2008: 15, 18).

İbn Teymiyye'nin siyaset anlayışı için, kendisinden önce oluşan Sünnî siyaset paradigmasından, düşüncelerin temellendirilmesi, teolojik ve doktriner boyutun oluşturulmasında takip edilen metot, atıf yapılan kaynaklar itibarıyla bir farklılığın olduğu söylenemez. Ancak Sünnî düşüncede var olan bazı görüşler, İbn Teymiyye tarafından etkili bir şekilde ifade edilmiş, siyasi söylem haline kavuşturulmuştur. Öyle ki bu söylemlerin, dün olduğu kadar bugün de, radikal bazı İslami hareketleri etkilediği görülmektedir.

İbn Teymiyye, en kötü koşullarda bile devletin/otoritenin olması gerektiğini savunmuştur. Onun devletten beklentileri pratik amaçlıdır. Devlet/otorite, insanın

bencilliğini kontrol altında tutabilmek ve toplumun huzurunu sağlamak için esastır. Ancak insanlığın kendini yorup uğraşmasına gerek yoktur. Allah, insanlık için en ideal ilkeleri Peygamber'i vasıtasıyla göndermiştir. Gerçek huzur ve saadetin kaynağı bu ilkelerdir ve siyaset, bu mutluluğun kendisi vasıtasıyla elde edileceği toplumsal bir araçtır. Siyasete katılmak, dini bir görevdir ve bu görevin teolojik altyapısını *İlay-ı kelimetüllah* sağlamaktadır. Bu nedenle kamu görevi, insanı Allah'a yaklaştıran bir araçtır. İbn Teymiyye'nin otorite ile ilgili bu görüşleri, daha büyük kargaşaların önünü kapatmak gibi pratik bir sonucu hedeflemiş olsa da, kaynağı ve dayanağı ne olursa olsun, iktidarı ele geçirmiş her otorite sahibinin meşru görülmesini beraberinde getirmiştir. Bunun, Sünnî düşüncede siyaset kuramının, filozoflar gibi, devleti/otoriteyi de aşan bir bakış açısıyla değil, verili dünyadan hareketli temellendirilmeye çalışılmasından kaynaklandığı ifade edilebilir.

İbn Teymiyye'nin birçok eserinde yer alan "Halife yeryüzünde Allah'ın gölgesidir" şeklindeki rivayet, hem önceki hem de sonraki Sünnî siyaset teorisyenleri tarafından kullanılmıştır. Bu rivayetin Sünnî kaynaklarda sıklıkla yer alması, zor dönemlerde ihtiyaç duyulan meşruiyet ve adalete ilişkin yeni bir anlayışa hukuki bir dayanak bulma arzusundan kaynaklanmıştır. Bu yeni anlayışla, ne kadar baskıcı olursa olsun, yöneticiye tam bir itaat zorunluluğu; böyle bir yöneticinin yetkili kıldığı kimselere de, tam itaatın gerekliliği savunulmuş ve bu bir dini ödev olarak Müslümanlara yüklenmiştir.

İbn Teymiyye'nin düşüncesinde yer alan siyasi kavramlar arasında sıkı ilişkilerin olduğu ve bu nedenle de bir birlerinin yerine kullanıldıkları görülmüştür. Ancak İbn Teymiyye'nin hilafet/imametle ilgili düşüncelerinin merkezinde, Şia'nın iddialarını çürütmek yer almıştır. Bu konudaki görüşlerini, derinlemesine değil, yatay açıklamalarla ortaya koymuştur. O, kurum olarak peygamberliği en üst noktada değerlendirmiştir. Hz. Peygamber'e itaati gerekli kılan husus, onun imameti değil, sadece peygamberliğidir. Bu nedenle imamet ayrı başlık halinde ele alınmasına ihtiyaç yoktur.

Yönetici-ulema ilişkisi İbn Teymiyye'nin siyaset anlayışında değer verilen bir konudur. Yöneticiler, ulemanın görüşlerini dikkate almak zorundadırlar. Yönetici-ulema işbirliği, ilk dört halifeden sonraki dönemlerde, yöneticiler dini alanda eksik oldukları için, kaçınılmaz hale gelmiştir. Âlimler, Allah'ın muradını en iyi anlayabilecek kişilerdir. Bu nedenle yöneticiler, âlimlerin direktifleri doğrultusunda hareket ederek, onların tekliflerini uygulamaya koymalıdırlar. Bir başka ifadeyle ulema sınıfı, dini metinleri anlamaya çalışacak, oradan çıkarılan prensiplerin uygulanmasını ise yöneticiler sağlayacaktır. Ancak İbn Teymiyye'nin anlayışında alimlerin aktif rol alması, devleti yönetenlerle güç paylaşımını getirmemiştir. Ama yöneticilere attıkları her adımda, teorik düzeyde de olsa, alimlerin ne diyeceği veya yorumlarının nasıl olacağını daha ciddi olarak dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur.

Görebildiğimiz kadarıyla İbn Teymiyye'nin Memlûklere desteği, onları tam bir ser'î devlet kabul ettiği için değil, konjonktür itibarıyla Memlûklerden daha iyisi

olmadığı içindir. O, Memlükleri kendine daha yakın bulmuştur. Burada, Memlüklerin, siyasi bir hamle de olsa, Abbasî ailesinden birini halife atamakla Sünnî siyaseti takip edeceklerini ilan etmiş olmaları da etkili olmuştur. İbn Teymiyye, toplumda Moğol karşıtlığını oluşturmak için, anakronizme düşme pahasına, düşüncelerini nass ve sahabe uygulamalarıyla temellendirmeye çalışmış, toplumu ikna etmek için, meseleyi onların aşına oldukları örnekler üzerinden sunmuştur. Kanaatimizce onun düşüncesinde Moğolların meşruiyetsizliğinin gerekçeleri sağlam temellere dayanmamaktadır. Onun Moğolları gayri meşru saymasının arkasında, bir Moğol devleti olan İlhanlılarda, Allâme Hillî (ö.726/1325)'nin katkılarıyla Şiîliğin aktif mezhep haline gelmesine duyulan tepkiler etkili olmuştur. Bu nedenle İbn Teymiyye'nin düşüncesinde meşru-gayri meşru devlet nitelemelerinin, siyaset felsefesi bağlamında değil, pratik amaçlar doğrultusunda geliştiği düşünülebilir.

Öte yandan her türlü otoriteye itaati gerekli gören ve isyana müsaade etmeyen İbn Teymiyye'nin düşüncelerinin radikal hareketlerce referans alınması, bu grupların İbn Teymiyye'yi okuma biçimleriyle ilintilendirilebilir. Bir anlamda onlar, İbn Teymiyye'nin dediklerinden değil de demek istediklerinden hareketle isyan retoriği oluşturmaya çalışmışlardır. Aksi halde, otoritenin varlığını ve ona itaati gerekli gören bir düşünce yapısında, isyan kavramını merkeze alan radikal hareketleri besleyecek unsurların varlığını iddia etmek, açıkça çelişkiye düşmek olacaktır.

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL. (1992). *el-Müsned*, İstanbul.
- AHMED, M. A. (1997). *Impact of The Historical Settings of Ibn Taymiyah on His Program of Reform* (Basılmamış Doktora Tezi), The Ohio State University.
- ALLÂME HİLLÎ, C. (1379). *Minhâcü'l-Kerâme fi Marifeti'l-İmame*, thk: Abdurrahim Mübarek, Kum.
- BEYHAKÎ, E. (2003). *es-Sünenü'l-Kübra*, thk: M. Abdulkadir Ata, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- BÜYÜKKARA, M. A. (2010). *İhvan'dan Cüheyman'a Suûdi Arabistan'da Vehhabilik*, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- CÂBİRÎ, M. A. (1997). *İslam'da Siyasal Akıl*, çev.: Vecdi Akyüz, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- CESSAS, E. (1985). *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Sadık Kamhavi, Beyrut, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi.
- CEVİZCİ, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*, 4.Bs., İstanbul, Paradigma Yayınları.
- DOĞAN, L.-KUTLUAY, Y. (1954). "Hasan Basrî'nin Kader Hakkında Halife Abdülmelik b. Mervan'a Mektubu" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, Sayı. 3, ss. 75-84.

- EBÛ DAVUD, S. (trz). *Sünenu Ebî Davud*, nşr. M. Abdulhamid, Beyrut.
- EBÛ ZEHRA, M. (1981). *Ebu Hanife*, Çev.: Osman Keskiöğlü, İstanbul, Üçdal Neşriyat.
- ESMENDÎ, A. (1992). *Bezlu'n-Nazar fi'l-Usûl*, thk.: Zeki Abdulber, Kahire.
- GAZZÂLÎ, E. (1993). *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Çev.: A. Aydın, İstanbul, Karaoğlu Yayınları.
- HOURANÎ, A. (1991). *A History of the Arap People*, Massachusetts, USA, The Belknap Press of Harvard University Press.
- İBN ABDİLVEHHAB, M. (2008). *Kitâbu't-Tevhîd*, nşr., Ebu Malik er-Reyyâşi, Yemen.
- İBN ES-SAATÎ, A. (1414). *Nihayetü'l-Vüsûl ila İlmi'l-Usûl*, Sa'a b. Garir, Mekke, Camiatu Ümmi'l Kura.
- İBN KESİR, E. (1981). *el-Bidâye ve'n-Nihây*, Beyrut, Mektebetü'l- Me'arif.
- İBN TAĞRİBERDÎ, E. (trz). *en-Nücümü'z-zâhire fi mülûkiMısve'l-Kahire*, Kahire, Vizaretü's-Sekâfeve'l-İrşad.
- İBN TEYMİYYE, (1987). *el-Fetâvâ'l-Kübrâ*, thk.: M. Abdulkadir Ata- Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut: Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye.
- İBN TEYMİYYE, (1986). *Minhâcü's-Sünenti'n-Nebeviyye*, thk.: M. R. Salim, , Riyad.
- İBN TEYMİYYE, (1994). *el-Hilâfeve'l-Mülk*, ed. Hammad Selâme, Ürdün, Mektebetü'l-Menâr.
- İBN TEYMİYYE, (1998). *Kitâbu Beyânü'd-delil ala butlanü't-tahlil*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Beyrut, Mektebetü'l-İslâmî.
- İBN TEYMİYYE, (2001). *Câmi'u'r-Resâil*, thk.: M. Reşad Salim, Riyad,
- İBN TEYMİYYE, (2005). *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, thk.: Amir el-Cezzâr-Enver el-Bâzî,3.bs., Riyad, Dâru'l- Vefâ.
- İBN TEYMİYYE, (2007). *el-Hisbe fi'l-İslâm = Vazifetü'l-hükümeti'l-İslâmiyye*, tahkik. Ali b. Nafi eş- Şuhûd, Beyrut, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye.
- İBN TEYMİYYE, T. (1983). *es-Siyasetü's-şer'iyye fi Islahi'r-Rai ve'r-Raiyye*, Beyrut, Dâru'l-Afaki'l-Ceide.
- İŞCAN, M. Z. (2006). *Selefilik; İslami Köktencilik'in Tarihi Temelleri*, İstanbul, Kitabevi.
- KHAN, Q. (1973). *The Political Thought of Ibn Taymiyah*, İslamabad, Islamic Research Institute.
- KOCA, F. (1999). "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, XX, 394-97.
- KULEYNÎ, E. (1983). *el-Kâfi*, nşr. A. E. El- Gaffârî, Tahran.
- KURTOĞLU, Z. (2007). *İslam Düşüncesinin Siyasal Ufku*, İstanbul, İletişim Yayınları.

- KUTLU, S. (2000). *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KUTLU, S. (2008). "Ehl-i Sünnet Siyaset Anlayışının Dinî Temellerinin Sorgulanması", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, C. I, Sayı. 1, Bahar, ss. 7-26.
- LEVEND, A. S. (1962). "Siyaset-nâmeler", *TürkDili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, ss.167-194.
- LEWİS, B. (2011). *İslam'ın Siyasal Söylemi*, çev.: Ünsal Oskay, İstanbul, Phoenix Yayınları.
- MAVERDÎ, E. (1989). *el-Ahkâmü's-Sultaniyyeve'l-Vilayatü'd-Diniyye*, thk.: A. M. Bağdadi, Kuveyt, Dâru İbn Kuteybe.
- MÜSLİM, E. (trz). *Sahîhu Müslim*, thk. M. Fuad Abdulbâkî, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- NEDVÎ, E. (1992). *İslam Önderleri Tarihi: İbn Teymiye*, Çev.: Yusuf Karaca, İstanbul, Kayıhan Yayınevi.
- ONAT, H. (1992). "Şîî İmamet Nazariyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, c. 32, ss, 89-110.
- ÖNER, N. (1986). *Klasik Mantık*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- ÖZTÜRK, M. (2000). "İslam Tefsir Geleneğinde Yorum Manipülasyonu: Ulû'l-Emr Kavramı", *İslâmiyât*, c. III, sayı 3, ss. 79-98.
- RAHMAN, F. (1992). *İslam*. Çev.: Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Ankara, Selçuk Yayınları.
- SİVAN, E. (1990). *Redical Islam: Medeavel Theology Modern Politics*, 2.ed. London.
- UYANIK, M. (2001). *İslam Siyaset Felsefesinde Sivîl İtaatsizlik*, İstanbul, Kaknüs Yayınları.